

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Vitryssland 2005

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Respekten för de mänskliga rättigheterna (MR) i Vitryssland är svag, och läget har förvärrats under det senaste året. Till skillnad från andra före detta kommunistländer i Öst- och Centraleuropa har demokrati, pluralism och rättssäkerhet inte slagit rot i landet. Många av de brister som präglade det sovjetiska samhället existerar fortfarande i Vitryssland. Trots att medborgarna garanteras så gott som samtliga mänskliga rättigheter enligt lagstiftningen, förekommer regelbundet brott mot de mänskliga rättigheterna.

Den politiska situationen i Vitryssland har under de senaste åren präglats av president Alexander Lukasjenkas auktoritära och enligt flera bedömare i vissa avseenden diktatoriska maktutövning. Presidenten styr enväldigt och hans inflytande över de viktigaste institutionerna – regering, parlament, domstolar, media, statliga företag, militären och säkerhetspolisen – är mycket stort. Statens strävan efter att kontrollera samhällets alla delar kvarstår och intensifieras till och med på många håll. Pluralism motarbetas på de flesta områden, såsom politik, media, föreningsliv, näringsliv och religion. Genom hot och repressalier dämpas aktiviteten hos de medborgare som är missnöjda med dagens situation i landet. Vitryska media är i princip statsstyrda med undantag för ett mindre antal oberoende tidningar. Det är inte ovanligt att oppositionella, enskilda organisationer och oberoende media utsätts för olika typer av diskriminerande behandling av myndigheterna. Under de senaste åren har ett antal journalister dömts för förtal av presidenten och andra myndighetsföreträdare, och flera tidningar och enskilda organisationer har stängts av myndigheterna. Några kända politiker som i olika grad stått i opposition till president Lukasjenka försvann under slutet av 1990-talet spårlöst utan att myndigheterna har kunnat ge några trovärdiga förklaringar till deras öde. Under det senaste året har flera personer som i olika sammanhang protesterat mot regimen – bland annat några kända oppositionspolitiker - dömts till fängelsestraff på lösliga grunder och därigenom eliminerats som konkurrenter till den sittande presidenten.

Det vitryska samhället är homogent, relativt konservativt och föga tolerant mot oliktankande. Den politiska kulturen är outvecklad och myndigheterna motarbetar alla försök från gräsrotsnivå att stärka demokratin och det civila samhället. Sovjetiska värderingar och sovjetisk världssyn lever fortfarande kvar och utgör basen för president Lukasjenkas populistiska politik. Trots att landet ligger mitt i Europa är Vitryssland på många sätt isolerat från Väst. Presidentens politik är populär bland stora delar av befolkningen. Den socialt inriktade politik som staten fört har bevisligen resulterat i en jämnare inkomstfördelning än i de grannländer som reformerat sina ekonomier, vilket bidragit till att ge presidenten stöd i breda lager av befolkningen. Bilden av en omtänksam folkfader odlas minutiöst i statliga media.

Oppositionen har däremot mycket svårt att nå ut med sin politik, dels på grund av myndigheternas trakasserier, men också i avsaknad av all tillgång till etermedia. Under det senaste året har trycket på de få kvarvarande oberoende vitryska dagstidningarna ökat markant, och det tycks vara myndigheternas strategi att eliminera alla potentiellt kritiska röster i media. De statligt kontrollerade TV-kanalerna och tidningarna smutskastar systematiskt alla politiska alternativ, vilket lett till att stora delar av befolkningen – även de som är missnöjda med nuvarande regim – inte ser oppositionen som ett trovärdigt alternativ. Den vitryska oppositionen har till följd av statens informationsmonopol under det senaste decenniet sett sitt inflytande över de samhällliga processerna försvagas kontinuerligt, och interna stridigheter har stundtals inte stärkt dess positioner. Under hösten 2005 har ett försök gjorts att samla den politiska oppositionen inför nästa års presidentval, som sannolikt kommer att äga rum i juli 2006. En bred koalition bestående av huvuddelen av de vitryska demokratiska partierna valde vid en kongress den 1-2 oktober 2005 i Minsk en gemensam kandidat – Alexander Milinkevitj. Det återstår att se om denna enighet består och vilka åtgärder myndigheterna kommer att vidta för att förhindra att det passiva missnöjet som finns i flera samhällsgrupper omvandlas till aktiv handling.

Den 17 oktober 2004 hölls parlamentsval i Vitryssland, och samtidigt genomfördes en folkomröstning angående en ändring av konstitutionen som ger en person möjlighet att väljas till president ett obegränsat antal gånger. Den vitryska konstitutionen hade dittills begränsat antalet mandatperioder för en och samme president till två. Enligt det officiella valresultatet stödde 79 procent av de röstberättigade ändringen, och president Lukasjenka gavs således rätt att delta i presidentvalet 2006. Valdeltagandet var enligt centrala valkommissionen dryga 90 procent. I parlamentsvalet segrade regeringens kandidater i samtliga valkretsar. Västliga valobservatörer, från OSSE:s parlamentariska församling och demokrati- och MR-kontoret ODIHR, vilka inbjudits till valobservation, presenterade efter valet - precis som efter tidigare

genomförda val i Vitryssland - en mycket kritisk rapport. Valet höll inte internationell standard, myndigheterna följde inte demokratiska principer och yttrande-, förenings- och församlingsfriheten var därmed allvarligt hotad.

Observatörerna hindrades i sitt arbete och omfattande valfusk förekom. Många oppositionella politiker tilläts inte registrera sig som kandidater. Valkampanjen kännetecknades, liksom vid tidigare val och folkomröstningar, av en kraftigt snedvriden mediareportering. Den demokratiska oppositionen hyser därför inga illusioner om att presidentvalet 2006 kommer att genomföras på ett demokratiskt sätt. De flesta motståndarna till dagens regim i Vitryssland anser dock att det har ett egenvärde att delta i valkampanjen i syfte att försöka nå ut till befolkningen med ett trovärdigt alternativ. Hittills har officiella media huvudsakligen tigit ihjäl de steg mot enighet som tagits inom oppositionen. De kommentarer som förekommit har framställt oppositionen i mycket förnedrande dager och gränsat till rena trakasserier.

Det mesta tyder på att det idag finns en reell nervositet hos den vitryske presidenten och hans närmaste anhängare för att de förändringar som svept över andra OSS-länder, framför allt Ukraina, kommer att få konsekvenser också i Vitryssland. Det vidtas därför systematiskt åtgärder för att hålla tillbaka alla tendenser till protestyttringar. Förutom att genom fängelsestraff neutralisera de personer som skulle kunna ha kapacitet att samla missnöjet mot regimen, har kampanjen mot alla former av icke-statlig verksamhet skärpts. Politiska partier har allt större problem att få registrering, icke-statliga organisationer uppfattas allt mer som ett potentiellt hot mot regimen.

Allt utländskt samarbete som har till syfte att stärka demokratin och det civila samhället i Vitryssland misstänkliggörs, och den statliga propagandan använder termer som inte använts sedan det kalla kriget. Det råder delade meningar om det finns förutsättningar för att det folkliga missnöjet ska växa sig så starkt att det övergår i ett förändringstryck på liknande sätt som skett i andra länder i Öst- och Centraleuropa. Från vissa håll framförs att en sådan utveckling inte kan uteslutas i Vitryssland. Det flesta bedömer det dock som osannolikt att det under rådande auktoritära styre kan uppkomma en situation som får människor att protestera på gator och torg. Den nuvarande regimen har under alltför lång tid tryckt ner alla frön till missnöje, samtidigt som man fört en politik som i flera stycken varit populär inom breda folklager. En annan omständighet som dämpar benägenheten till aktiva protester från befolkningens sida är den rädsla som på senare år vuxit sig starkare i Vitryssland. Rädslan att förlora sitt arbete, sin eller sina barns studieplats, oron att misshandlas av polis vid deltagande i demonstrationer eller hamna i fängelse är en faktor som idag gör att många människor tvekar inför att aktivt protestera mot regimen.

På lång sikt beror utvecklingen på området mänskliga rättigheter i Vitryssland i hög grad på president Lukasjenkas egna vägval och längden på hans maktinnehav. Den vitryska statliga förvaltningsstrukturen är mycket centraliserad och verkställer blott presidentens beslut, vilket gör att den trots ett groende missnöje knappast är benägen att själv ta initiativ till någon förändringsprocess. Landets ekonomiska situation och möjligheten för utländska företag, inte minst västeuropeiska, att investera i landet, är betydelsefull i sammanhanget, och kan möjligen på sikt framtvinga en förändrad politik. Omvärldens agerande är viktigt och Rysslands ställningstaganden är därvidlag av mycket stor betydelse.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna för mänskliga rättigheter samt rapportering till FN:s konventionskommittéer

Vitryssland övertog vid självständigheten från Sovjetunionen de av den vitryska Sovjetrepubliken tidigare ratificerade konventionerna. Landet har hittills ratificerat de flesta centrala konventionerna på de mänskliga rättigheternas område, det vill säga konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, dess första tilläggsprotokoll om individuell klagorätt (dock inte det andra fakultativa protokollet om avskaffande av dödsstraffet), konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, rasdiskrimineringskonventionen, konventionen om avskaffande av diskriminering av kvinnor och dess tilläggsprotokoll om individuell klagorätt, konventionen om barnets rättigheter och dess fakultativa protokoll om handel med barn (dock inte protokollet om barn i väpnade konflikter), konventionen mot tortyr (dock inte det fakultativa protokollet om förebyggande av tortyr) samt flyktingkonventionen.

FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna, MRK, antog i april 2004 en kritisk resolution om Vitryssland och uppmanade bland annat landet att samarbeta med de olika FN-rapportörerna. En särskild rapportör utnämndes i juni samma år – Adrian Severin – med uppgift att följa MR-situationen i Vitryssland. Severin presenterade sin mycket kritiska rapport för MRK i mars 2005, och påföljande månad antogs en resolution med röstsiffrorna 23 mot 17. I resolution uppmanas Vitryssland bland annat i tydliga ordalag att upphöra med trakasserier mot oliktankande och befria de personer som fängslats på politiska grunder. Rapportörens mandat förlängdes samtidigt med ett år. De vitryska myndigheterna har tagit avstånd från rapporten och har åtminstone två gånger nekat Severin inresevisum till Vitryssland. I september genomförde Severin en resa genom Baltikum i syfte att samla information om situationen i Vitryssland.

Det vitryska parlamentet framtogs 1997 sin gäststatus i Europarådets parlamentariska församling, vilket bekräftades 1998 då man också beslutade att formellt suspendera Vitrysslands ansökan om medlemskap i Europarådet.

Vitryssland har inte ratificerat den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

3. Respekt för rätten till liv och kroppslig integritet, förbud mot tortyr

En rad prominenta personer med band till oppositionen har försvunnit. Under 1999 försvann förre inrikesministern Jurij Zacharenko, vice talmannen i det upplösta parlamentet Viktor Gontjar, samt dennes affärskollega Anatolij Krasovskij. De är sedan dess spårlost försvunna, liksom fotografen Dmitrij Zavadskij, som försvann på flygplatsen i Minsk i juli år 2000. Zavadskij arbetade för den ryska tv-kanalen ORT tillsammans med den kände journalisten Pavel Sjeremet. Många menar att hans försvinnande har politisk grund; de båda tv-medarbetarna hade ett par år dessförinnan gjort en regimkritisk dokumentär. Enligt ett anonymt vittnesmål från en person, som påstår sig arbeta inom vitryska KGB, fördes Zavadskij bort och mördades av agenter från säkerhetstjänsten.

Efter försvinnandena har de rättsliga undersökningarna gått mycket långsamt och myndigheterna förefaller inte intresserade av att lösa fallen. Två utredare har flytt utomlands av rädsla för repressalier efter att de funnit kopplingar mellan försvinnandena och en särskild "dödsskvadron" inom inrikesministeriet. Försvinnandena har fått stor uppmärksamhet i utlandet. Den vitryska oppositionen ser som en av sina viktigaste prioriteringar att klara upp dessa fall.

Den så kallade Pourgourides-rapporten som våren 2004 antogs av Europarådets parlamentariska församling gav internationellt sett ökad politisk sprängkraft åt försvinnandena och föranledde under hösten visumsanktioner från EU och USA gentemot ett antal ledande vitryska myndighetspersoner. Dessa sanktioner har under 2005 förlängts med ytterligare ett år. De personer som drabbats av sanktionerna förmodas ha varit inblandade i, alternativt underlåtit att utreda, dessa gärningar. Vitryska myndigheter reagerade kraftigt mot det europeiska och amerikanska agerandet och utlovade att motsvarande sanktioner skall införas mot EU och USA.

Den vitryska konstitutionen förbjuder tortyr liksom grymma, omänskliga och förnedrande bestraffningar. Polisvåld är dock vanligt förekommande såväl vid demonstrationer som i fängelser. FN:s kommitté mot tortyr offentliggjorde i november 2000 sina slutsatser och rekommendationer om Vitryssland och uttryckte oro över situationen för de mänskliga rättigheterna i landet samt noterade de ofta förekommande anklagelserna om tortyr och inhuman behandling från myndighetspersoners sida eller med deras goda minne, framförallt av regimkritiker och fredliga demonstranter. Kommittén föreslog att Vitryssland borde skapa en opartisk nationell kommission, som skulle kunna främja de mänskliga rättigheterna och undersöka brott mot dessa.

Förhållandena på fängelser och andra slutna anstalter, vilka ofta är överfulla, anses hålla ungefär den standard som rådde på Sovjettiden, dvs. undermålig. Brist på mat och mediciner är vanligt förekommande liksom våld mot fångar. Någon förändring till det bättre har inte skett under året. Regeringen tillåter besök av organisationer som arbetar för att främja de mänskliga rättigheterna, dock ej nödvändigtvis hos individuella fångar. Manliga och kvinnliga fångar hålls åtskilda.

4. Dödsstraff

Dödsstraff är tillåtet enligt den vitryska författningen och kan utdömas för mycket svåra brott som landsförräderi, spionage, terrorism, mord och grov våldtäkt. Personer under 18 år och kvinnor kan inte dömas till döden. Statistiken över hur ofta dödsstraff tillämpas är hemlig, och att erhålla information om antalet dödsdomar och antalet verkställda dödsstraff är därför svårt. År 2003 skall enligt uppgift 91 personer ha varit dömda till döden och inväntat straffets verkställande. Enligt den vitryske inrikesministern hade i november 2004 fem dödsstraff verkställts under året. Det finns inga belägg om verkställda dödsstraff under 2005, men enligt obekräftade uppgifter ska lagens strängaste straff ha utdömts i något fall under året. I jämförelse med situationen för några år sedan utdöms och verkställs dödsstraffet mer sällan i Vitryssland, men någon diskussion om dess avskaffande förekommer inte i någon större utsträckning. Vitryssland har fått utstå internationell kritik för tillämpandet av dödsstraff och ett moratorium har diskuterats. Under sommaren har presidenten föreslagit ett tillägg till landets strafflag med innebörden att dödsstraffet är av tillfällig karaktär och kan tillämpas till dess beslut fattas om dess avskaffande.

5. Rättssäkerhet

Konstitutionen garanterar ett självständigt rättssystem men i realiteten är rättssäkerheten bristfällig och har inte förbättrats under året. Enskilda medborgare är i stor utsträckning utlämnade åt myndighetspersoners godtycke, och rättssystemet förmår inte kontrollera den exekutiva makten. Domstolar och andra rättsorgan fungerar inte alltid som instanser hos vilka vanliga medborgare kan söka skydd och stöd. Domstolsväsendet är format efter sovjetisk modell med distriktsdomstolar, regionala domstolar och en högsta domstol. Några skillnader mellan mäns och kvinnors tillgång till rättsväsendet har ej konstaterats. Vitryssland har ingen ombudsmannainstitution men parlamentet diskuterar ett förslag om en kommissionär för mänskliga rättigheter.

Presidenten tillsätter, i enlighet med konstitutionsförändringarna från 1996, ordförandena i såväl Konstitutionsdomstolen som Högsta domstolen samt även hälften av ledamöterna i den förra. I och med att ordföranden rekommenderar övriga medlemmar, har presidenten i det närmaste fullständig

kontroll över Konstitutionsdomstolens sammansättning. Presidenten utnämner också alla distriktsdomare och militärdomare. Domare måste genomgå en prövotid om fem år och de har låga löner, vilket främjar korruption. Domstolarna kan således inte betraktas som självständiga. Inte sällan är bevisbördan omvänd i rättegångssammanhang, och den vitryska Helsingforskommittén har rapporterat att endast en halv procent av alla åtalade frias i rätten. Advokater måste enligt ett presidentdekret tillhöra advokatsamfundet, vilket kontrolleras hårt av justitieministeriet och andra statliga organ, inklusive säkerhetstjänsten.

Presidenten kan utfärda dekret, vilka sedan 1996 har ställning som lag. Han kan också utfärda "tillfälliga dekret", vilka kan upphävas endast av en två tredjedels majoritet i parlamentet. Ett av dekreten möjliggör konfiskation av egendom utan rättegång om en person kan misstänkas vilja skada staten.

6. Personlig frihet

En person får vara anhållen högst 24 timmar, varefter åklagaren måste utfärda häktningsbeslut. Häktningstiden får inte överstiga två månader – men kan förlängas till 18 månader av riksåklagaren; under tiden har den häktade rätt till advokathjälp. Statistik över den genomsnittliga häktningstiden och antalet häktade är inte tillgänglig.

Flera politiker, intellektuella och regimkritiker har under de senaste åren fängslats i Vitryssland, formellt sett ofta dömda för korruptionsbrott eller andra administrativa förseelser. Under 2005 har flera nya fall aktualiserats som väckt uppmärksamhet både inom och utanför landet, och där politiska skäl kan misstänkas ligga bakom domsluten. Ett av de mer omtalade exemplen gäller oppositionspolitikern (före detta utrikeshandelsminister och vitrysk ambassadör i Lettland) Michail Marinitj, som i december 2004 dömdes till 3,5 års fängelse för påstådd förskingring av datorutrustning härrörande från den amerikanska ambassaden i Minsk, trots att man från amerikansk sida klargjort att man inte har några som helst anspråk gentemot Marinitj.

Parlamentsledamoten och affärsmannen Andrej Klimov, som år 2002 släpptes efter ett fyra år i fängelse för korruptionsanklagelser, dömdes i juni 2005 återigen, denna gång för olaglig organisering av demonstration, till 1,5 års begränsad rörelsefrihet (vilket innebär att personen tvingas bosätta sig på annan ort, utföra enklare arbeten och bo i anvisad bostad). Ledaren för ett av Vitrysslands socialdemokratiska partier – Nikolaj Statkevityj – dömdes i maj 2005 tillsammans med ungdomsledaren Pavel Severinets till två års begränsad rörelsefrihet för att ha organiserat protestaktioner under parlamentsvalet och folkomröstningen i oktober 2004. Entreprenören Valerij Levonevskij, som tillsammans med Alexander Vasiljev i september 2004 dömdes till två års fängelse för förtal av presidenten, sitter fortfarande fängslad. Vasiljev släpptes ur fängelset i samband med amnestin i maj 2005. I augusti i år släpptes också

vetenskapsmannen Jurij Bandazjevskij ur fängelse efter att 2001 ursprungligen ha dömts till åtta års fängelse för korruptionsanklagelser. Inom kort väntas domstolsförhandlingar inledas med anledning av arresteringen av den f.d. parlamentsledamoten Sergej Skrjabets (under en period ledare för den regimkritiska fraktionen Respublika i det förra parlamentet), som anklagas för olika ekonomiska brott. Utöver de omnämnda fallen finns ytterligare många exempel på fall där de vitryska myndigheterna enligt olika människorättsorganisationer på olika sätt hindrar misshagliga personer att utöva sina demokratiska fri- och rättigheter.

Inrikes eller utrikes reserestriktioner, liksom landsförvisning, omnämns inte i konstitutionen. För att kunna resa utomlands måste vitryska medborgare först ansöka om en så kallad utresestämpel i sina pass, vilken är giltig mellan ett och fem år. Innehavare av sådan stämpel har normalt inga problem att lämna landet. Dock har oppositionsledare råkat ut för att deras pass kvarhållits av myndigheterna så att de inte kunnat lämna landet. Systemet med utresestämplar har i ett uttalande av den vitryska konstitutionsdomstolen ansetts strida mot landets konstitution, och regeringen har uppmanats att avskaffa denna procedur, vilket också planerades ske den 1 januari 2006. Den vitryska regeringen har dock under hösten 2005 beslutat att tills vidare behålla utresestämpeln, enligt officiella uppgifter på grund av avsaknad av medel för att utrusta passkontrollstationerna med nödvändig elektronisk utrustning.

För resor inom landet krävs inrikespass. Medborgare har enligt myndigheterna rätt att emigrera men det krävs tillstånd. Undantagna är personer med tillgång till statshemligheter, för vilka det finns särskilda restriktioner.

7. Straffrihet

Sedan ett par år förekommer det att poliser straffas för begångna övergrepp. Detta innebär enligt vitryska Helsingforskommittén ett brott mot en trend av annars total straffrihet för myndighetspersoner i fall av övergrepp mot vanliga medborgare. Presidenten har också rätt att utfärda amnesti, något som exempelvis tillämpades i samband med firande av 60-årsjubileet av andra världskrigets slut i maj 2005. Det har under året diskuterats lagförslag som utökar möjligheten för presidenten att med omedelbar verkan benåda brottslingar som dömts för vissa brott.

8. Yttrande- och mediafrihet

Vitrysk lagstiftning garanterar yttrande- och mediafrihet samt förenings-, församlings- och religionsfrihet, men dessa respekteras inte i praktiken. Under året har trycket mot politiska partier, icke-statliga organisationer och oberoende media ökat ytterligare. Genom olika administrativa beslut gällande registrering, finansiering etc., har det blivit allt svårare för icke-statliga organisationer att existera legalt i Vitryssland. Förändringar i lagen om icke-statliga organisationer

som antagits under året tvingar dessa att årligen inkomma med rapporter om verksamhet och antal medlemmar. Registrering tillåter inte längre att organisationerna registreras på privata adresser, vilket skapar problem i avsaknad av finansiella resurser. All form av finansiellt stöd från anonyma bidragsgivare är numera förbjudet, och vid minsta överträdelse medger lagen myndigheterna att suspendera organisationens verksamhet i upp till sex månader och i vissa fall likvidera organisationerna. Flera av oppositionspartierna, MR-organisationerna och andra icke-statliga organisationer har under året på olika sätt drabbats av det kärvare klimatet, och i några fall har det lett till att organisationerna upphört att existera. Människor som är aktiva i politiska och samhällsfrågor har inte sällan problem med arbetsgivare; studenter som deltagit i regeringskritiska aktiviteter, till exempel demonstrationer, har inte sällan blivit avstängda från universitetet, haft svårt att ta ut sin examen eller blivit nekade plats på studenthem. Under året har lagstiftning införts som i princip gör det olagligt för studenter att delta aktivt i politiska organisationer (med undantag för den statliga ungdomsorganisationen BRSM). Syftet sägs vara att skapa studier för studenterna. Församlingsfriheten är i praktiken begränsad av myndigheternas beslut att tillåta demonstrationer endast på oattraktiva platser, exempelvis utanför Minsks centrum, i syfte att minska genomslagskraften hos dessa. Organisatörer av demonstrationer måste ansöka om tillstånd 15 dagar i förväg. Även på andra sätt – såsom begränsningar av antalet deltagare eller förbud mot vissa symboler och skrivna budskap – kringgärdas demonstrationer av många regleringar. Ibland tvingas arrangörerna av demonstrationer sluta avtal med olika statliga myndigheter, t.ex. polisen och ambulanser, vilket är behäftat med så höga kostnader att det i praktiken är omöjligt att genomföra demonstrationen.

Under 2005 har de vitryska myndigheterna på ett oförblommerat sätt försökt lägga sig i verksamheten i en av de största icke-statliga organisationerna i landet – Vitryska polackers union – som organiserar en del av den polska minoriteten i Vitryssland. Vid en kongress i början av 2005 valdes en ny ordförande för organisationen, vilken myndigheterna befarade skulle driva en regimkritisk linje. Efter att justitieministeriet beslutat att kongressen genomförts på ett icke-legitimt sätt arrangerades en ny kongress under sensommaren, där en ny, lojal ordförande valdes. Det hör till saken att flera av de medlemmar som förväntades rösta emot den nya kandidaten fysiskt stoppades från att nå fram till byggnaden där kongressen ägde rum.

Mediefriheten i Vitryssland är alltjämt starkt begränsad trots konstitutionella garantier för press- och yttrandefriheten. Olika nya lagar och dekret – inte minst de som nämnt ovan – har under det senaste året ytterligare försämrat situationen för oberoende media. Lagen om förtal av presidenten används ofta för att inskränka mediefriheten. Den som offentligt förolämpar presidenten

riskerar fyra års fängelse, två år i arbetsläger (frihetsberövande med placering på annan ort) eller höga böter.

Fram till för något år sedan fanns det i Vitryssland ett spektrum av tryckta media - från statliga tidningar utan någon som helst antydning till kritik mot regimen till mer eller mindre oberoende, regimkritiska tidningar. Den senare kategorin har dock minskat markant, inte minst under det senaste året. Om det för tre år sedan fortfarande fanns över 50 oberoende allmänpolitiska tidningar, uppgav den Vitryska Journalistassociationen att det hösten 2005 kvarstod endast ett 15-tal. De allra flesta av dessa tidningar har idag relativt små upplagor. Den enda kvarvarande dagliga, rikstäckande oppositionella tidningen – Narodnja Volja – utsattes under 2005 för en exempellös kampanj som bara kan leda till slutsatsen att myndigheterna vill bli av med en irriterande kritisk röst. Efter att ha publicerat en artikel om möjliga samband mellan politikern Sergej Gajdukevitsj (ordförande i det s.k. liberaldemokratiska partiet – affilierat till Zjirinovskijs ryska motsvarande parti) och vapenleveranser till Irak dömdes Narodnaja Volja till böter på 100 miljoner vitryska rubler (cirka 45 000 USD). Trots att tidningen lyckades samla ihop summan sade därefter det statliga distributionsföretaget upp sitt avtal, vilket ledde till att tidningen endast kunde levereras till prenumeranter. Det statliga tryckeriet vägrade samtidigt att trycka tidningen, vilket gjorde att man inledningsvis tvingades trycka tidningen i Smolensk i Ryssland. Ute i regionerna finns enstaka oberoende/oppositionella tidningar, men de är ofta svaga och utlämnade åt myndigheternas godtyckliga agerande. Under den senast tiden har oberoende tidningar i Grodno, Borisov och Smargon tvingats lägga ner sin verksamhet efter olika former av trakasserier från myndigheternas sida.

Några oberoende inhemska etermedia med kritiskt granskande nyhets- och samhällsprogram existerar inte i Vitryssland. Den statskontrollerade vitryska televisionen har med sina två rikstäckande tv-kanaler monopol som vitryskt tv-medium. De tre ryska kanaler som kan ses i så gott som hela landet är mycket populära, men visar sällan någon kritisk rapportering från Vitryssland. I några fall har sändningarna från de ryska stationerna temporärt blockerats. Ett nätverk av lokala oberoende tv-stationer håller på att byggas upp, men även dessa stationer sänder endast neutrala nyheter utan antydning till kritik mot myndigheterna. Icke-statlig FM-radio sänder uteslutande musik- och underhållningsprogram. Oberoende radiosändningar kan tas in via Radio Free Europes kort- och mellanvågssändningar eller från radiostationer i Litauen och Polen, exempelvis Radio Racyja.

Censur förekommer inte i formell mening. I statliga media tillsätts dock cheferna direkt av presidenten. För övriga media är självcensur en vanligt förekommande överlevnadsstrategi. Myndigheterna påstås ibland kräva att oberoende tidningar tar bort visst material. Vid sidan av TV-fotografen Dmitrij

Zavadskijs ovannämnda ouppklarade försvinnande finns inga bekräftade uppgifter om att för den vitryska regimen misshagliga journalister skulle ha röjts ur vägen fysiskt. I oktober 2004 hittades dock den oberoende och regimkritiska journalisten Veronika Tjerkasova mördad med ett stort antal knivhugg i sin lägenhet i Minsk. Åklagarmyndigheterna har ännu inte kunnat ge en trovärdig förklaring till mordet, och verkar framför allt under förundersökningen ha haft misstankar mot Tjerkasovas då 14-årige son, en version som förkastats av hennes journalistkollegor.

Media, oppositionen och enskilda organisationer har börjat använda sig av internet för att nå ut med sitt budskap, inte sällan med kompletterande engelskspråkiga versioner. Användandet av internet är inte särskilt omfattande och når ännu så länge inte folkets bredare lager. Under presidentvalet 2004 stängdes flera av de regimkritiska hemsidorna. Flera enskilda organisationer och medieföretag har sin Internetverksamhet förlagd utomlands. E-posttrafiken följs av myndigheterna, och e-post som sänds från privata internet-caféer registreras.

9. De politiska institutionerna

Den 26 augusti 1991 förklarade sig Vitryssland självständigt efter att tidigare ha varit en del av Sovjetunionen. Efter ett par lugna år ökade den politiska splittringen samtidigt som den ekonomiska situationen förvärrades. I presidentvalet 1994 vann den populistiskt framtonande Alexander Lukasjenka. Genom att verkställa resultaten av två folkomröstningar har denne utökat sin makt avsevärt.

Den vitryska författningen stadfästes i sin nuvarande form efter en hårt kritiserad folkomröstning i november 1996. Folkomröstningen, där en majoritet röstade för författningsändringarna, hade rådgivande karaktär. Mot det sittande parlamentets uttryckliga vilja genomdrevs resultatet av presidenten. Resultatet av omröstningen, samt författningsändringarna i sig, erkändes inte av omvärlden.

Presidenten är statschef och väljs i direkta val till en ämbetsperiod om fem år. Efter folkomröstningen 2004 begränsar inte den vitryska konstitutionen antalet mandatperioder för presidenten. Den klassiska maktindelning man finner i en demokrati är som ovan nämnts frånvarande i Vitryssland. Nästan all makt är koncentrerad till presidenten. Denne svarar för rikets säkerhet och kontrollerar den exekutiva makten genom att utnämna och avsätta medlemmarna i Vitrysslands regering samt guvernörerna i landets sex regioner; den dömande makten genom att utnämna hälften av medlemmarna i författningsdomstolen och alla domare i högsta domstolen; och den lagstiftande makten genom rätten att utfärda dekret med status som lag. Denna rätt används regelbundet av president Lukasjenka. Han är därtill överbefälhavare för de väpnade styrkorna

och leder det nationella säkerhetsrådet. Presidentens makt över säkerhetspolisen - fortfarande med namnet KGB - är mycket stor med därav följande omfattande möjligheter att kontrollera den egna befolkningen. Presidenten förfogar även över en egen fristående säkerhetstjänst. Utöver ansvaret för presidentens säkerhet är litet känt om dess uppgifter. Hälften av valkommissionens ledamöter utses av presidenten. Ekonomiskt sett har presidenten stort inflytande genom att den vitryska ekonomin fortfarande domineras av statliga företag och planekonomiskt tänkande. Enligt konstitutionen kan presidenten ställas inför riks rätt och avsättas om denne brutit mot författningen eller gjort sig skyldig till brott, förutsatt att två tredjedelar av parlamentet röstar för detta.

Parlamentet har två kamrar, Representanthuset och Republikrådet. Representanthuset har 110 ledamöter, vilka utses i allmänna val. Av de 64 ledamöterna i Republikrådet utses 8 av presidenten och övriga av regionala instanser. Den lagstiftande makten tillkommer formellt parlamentet men i praktiken regerar presidenten i hög grad genom att utfärda dekret. Parlamentet har mycket begränsad makt och är som i Ryssland helt beroende av presidentadministrationen för sin budget. Som ovan nämnts innehåller det nya parlamentet ingen organiserad opposition förutom några enstaka ledamöter som ibland ställer frågor som andas viss kritik mot den förda politiken. Det kan dock inte uteslutas att det i parlamentet på nytt utkristalliseras oppositionella grupperingar.

Antalet kvinnor i politiken ökade kraftigt efter valet till Representanthuset 2004. Det nya parlamentet består av 30 procent kvinnor – något som presidenten tidigare uttryckt önskemål om. I regeringen ingår tre kvinnliga ministrar. I de lokala församlingarna är kvinnorna som regel fler, uppemot 40 procent. Det råder inga restriktioner för kvinnor att delta i det politiska livet men relativt få kvinnor syns i offentlig ställning. Bland kvinnor i ledande position kan nämnas den centrala valkommissionens ordförande, Lidija Jermosjina. Bland oppositionspartierna finns ett kvinnoparti.

Domstolsväsendet är som tidigare nämnts uppbyggt av tre instanser. Ekonomiska tvister avgörs i ekonomiska domstolar. Författningsdomstolen består av 12 domare och skall granska internationella avtal samt kontrollera att politiska beslut och lagar överensstämmer med författningen. Domstolen är formellt oberoende men är idag i praktiken styrd av presidenten.

Den vitryska oppositionen har som tidigare nämnts konsekvent motarbetats av myndigheterna, vilket lett till att den är svag och relativt splittrad. Det råder oenighet inom oppositionen huruvida demokratiska förändringar lättare åstadkoms genom att bojkotta val och undvika samarbete med myndigheter eller tvärtom. Det politiska engagemanget finns framförallt inom det civila

samhället med många aktiva enskilda organisationer, men även här börjar myndigheterna alltmer begränsa handlingsutrymmet.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Rätten att bilda fackföreningar och strejkrätten står inskrivna i konstitutionen och gäller alla förutom dem som arbetar i säkerhetstjänsten och försvaret. Dessa rättigheter respekteras dock inte i praktiken. Den oberoende fackföreningsrörelsen ligger ännu i sin linda och motarbetas av myndigheterna. Efter att den officiella fackföreningsfederationen med uppemot 4,5 miljoner medlemmar blivit alltmer kritisk till regeringen utsåg president Lukasjenko en ny, till regeringen lojal, ordförande.

Vitryssland har ratificerat Internationella arbetsorganisationens (ILO) åtta centrala konventioner om mänskliga rättigheter: föreningsfrihet och förhandlingsrätt (konvention nr 87 och 98); icke diskriminering i arbetslivet (konvention nr 100 och 111); förbud mot tvångsarbete (konvention nr 29 och 105), samt förbud mot barnarbete (konvention nr 138 och 182). ILO utfärdade i juni 2001 sanktioner mot Vitryssland på grund av brott mot ILO:s konventioner. Man var särskilt kritisk till instruktioner från presidentadministrationens chef att myndigheterna skulle "lägga sig i valen till fackföreningarna".

Det förekommer demonstrationer och kortare strejker i protest mot de eftersläpande lönerna i den statliga sektorn och planerade nedskärningar av de sociala förmånerna, men inte sällan sätter myndigheterna käppar i hjulen för dylika initiativ. Minimialdern för anställning är 16 år men med förälders tillstånd får även 14-åriga barn ingå kontrakt om arbete. Tvångsarbete i egentlig mening förekommer så vitt känt inte, men det har rapporterats att myndigheter uppmanat industriföretag och skolor att öka det "frivilliga" deltagandet i skördarbetet.

Av den arbetsföra befolkningen är 28 procent anställda inom industrin och 14 procent inom lantbruket. De senaste årens löneförhöjningar – inte sällan beordrade av presidenten – har ofta lett till inflation och försämrad dollarkurs. Medellönen är officiellt 165 USD per månad men torde i verkligheten ligga kring 125 USD. Det är svårt att leva på denna lön och i praktiken kompletteras den nominella lönen med extrainkomster från exempelvis egenhändigt odlade grönsaker, blommor osv. Många lever under mycket knappa förhållanden. Beroendet av bidrag och subventioner från staten är stort. Lönespridningen har dock inte ökat avsevärt under 1990-talet. Medelpensionen ligger på 77 USD.

Bibehållande av hög sysselsättning är ett grundläggande mål i Vitryssland. Arbetslösheten ligger enligt officiella siffror på drygt 2 procent, men i själva

verket är en stor del av arbetskraften undersysselsatt. Detta beror främst på att någon omfattande privatisering eller omstrukturering av företag och offentlig sektor ännu inte har skett. Statskontrollerade företag har små möjligheter att avskeda arbetskraft. Frågan är därför hur många av de anställda som verkligen har meningsfulla arbetsuppgifter. Arbetsveckan är 40 timmar men givet landets svåra ekonomiska situation med brist på råvaror och energi är det många som inte når upp till detta timantal. Pensionsåldern är 55 år för kvinnor och 60 år för män. Arbetarskyddet är lågt och olycksfrekvensen följaktligen hög. Ett kontrollorgan existerar men har inga möjligheter till tvingande åtgärder.

Diskriminering på arbetsmarknaden på grund av kön, religion och etnisk tillhörighet är förbjuden. Möjligheterna för arbetsgivare att beakta kön, ålder och även utseende är dock i praktiken stora. Trots frånvaron av öppen diskriminering råder stora skillnader mellan könen i fråga om löner. Kvinnor är överrepresenterade inom låglöneyrken.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Hälsovård och andra sociala förmåner, såsom pensioner, tillhandahålls oberoende av kön, etnisk tillhörighet, religion, handikapp eller språk. Social status har visat sig kunna påverka vilken sjukvårdsinsats som ges, liksom om patienten bor i stad eller på landsbygd. Sjuk- och hälsovårdssystemet är formellt heltäckande men lider i realiteten av stora brister. Välutbildad personal finns men inte resurser. Ofta saknas både utrustning och läkemedel. Vitryssland emottager medicinska hjälpsändningar från Tyskland och övriga Västeuropa. Jämfört med vad som är brukligt i Väst satsas en större andel av resurserna på sjukhusvård relativt primärvård. Den förväntade livslängden sjunker och är idag 74 år för kvinnor och 62 för män. Livsstilsrelaterade dödsorsaker som hjärt- och kärlsjukdomar, olyckor, alkoholberoende och cancer dominerar. Samtidigt sjunker födelsetalen och Vitryssland uppvisar liksom stora delar av det forna Sovjetunionen en negativ demografisk trend. Hälsovårdssektorns andel av BNP är dryga 5 procent.

Miljöproblemen är svåra främst på grund av kärnkraftsolyckan i Tjernobyl i Ukraina i april 1986. Hela 70 procent av det radioaktiva nedfallet hamnade i Vitryssland och effekterna på miljön är ännu oöverskådliga. På många håll har grundvatten, jordbruksmark och boskap fortfarande för hög radioaktivitet. Tjernobylolyckan tär hårt på den vitryska ekonomin; årligen går kring 15 procent av statsbudgeten till åtgärder för att mildra katastrofens effekter. Till detta tillkommer hjälp från utlandet. Varje år sänds barn från det kontaminerade området utomlands för att få vistas i en strålningsfri miljö. En viss återflyttning har börjat ske till de drabbade områdena.

12. Rätten till utbildning

Utbildning upp till och med universitetsnivå är kostnadsfri och tillhandahålls oberoende av kön, etnisk tillhörighet, religion, handikapp, språk eller social status. I praktiken diskrimineras dock, som tidigare beskrivits, studenter som engagerar sig i oppositionella rörelser, antingen politiska partier eller enskilda organisationer. Kvinnor har i genomsnitt bättre utbildning än män. Skolplikt gäller mellan 7 och 17 års ålder. Informationen om mänskliga rättigheter i skolorna får anses otillräcklig. Det vitryska språket är formellt förstaspråk i grundskolorna men anses likväl eftersatt och icke prioriterat i utbildningssystemet, där istället ryskan dominerar. Utbildningssektorns andel av BNP är närmare 7 procent.

I juli 2004 drog vitryska myndigheter in licensen för Europeiska humanistiska universitetet (EHU), vilket var känt som det enda fritänkande lärosätet i Vitryssland. Myndigheternas agerande förorsakade kraftiga protester från studenterna som blev hänvisade till att fortsätta sina studier på statliga universitet. Under 2005 etablerades EHU i Vilnius, där verksamheten under hösten fortsatte med stöd från bl.a. EU och Sverige.

Möjligheterna för vitryska studenter att studera utomlands har begränsats av ny lagstiftning som antagits under 2005, vilken egentligen varit avsedd att motverka människohandel. I praktiken riskerar dock vitryska studenter att drabbas av den nya lagen, eftersom innebörden är att utbildningsministeriet i varje enskilt fall måste ge tillåtelse när en vitrysk student vill studera utomlands under kortare eller längre period. Utan denna tillåtelse har studenten ingen garanti att kunna återvända till sin studieplats i Vitryssland.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Levnadsstandarden i Vitryssland har sjunkit under de senaste åren. Enligt en aktuell opinionsundersökning ansåg 40 procent av de tillfrågade att deras levnadsstandard var dålig. Möjligen kan en ökning av levnadsstandarden skönjas som ett resultat av tillväxten i ekonomin och den ökade exporten. Vitryssland tillhör de mest jämlika staterna i världen vad gäller skillnaden i lön mellan låg- och höginkomsttagare.

Inflationen var under många år betydligt högre än ökningen av löner och pensioner, men idag tycks Nationalbanken ha fått ordning på penningpolitiken. El och värme är ibland föremål för ransoneringar, framförallt i de stora städerna, vilket får till följd att medeltemperaturen i lägenheterna på hösten och vintern ibland går ner till 14-15 grader. Hyrorna är reglerade och låga.

OLIKA GRUPPERS SITUATION

14. Kvinnans ställning

Det råder i formellt hänseende jämställdhet mellan könen, vilket är stadgat i konstitutionen. Vitryssland har ratificerat konventionen om avskaffande av diskriminering av kvinnor utan några reservationer. Kvinnor har samma tillgång till rättsväsendet, lika rätt att äga mark och samma arvsrätt som män. Någon systematisk diskriminering av kvinnor förekommer inte men i en situation av utbredd fattigdom och brist på sjukvård drabbas kvinnor extra hårt. Organisationer som verkar för kvinnors rättigheter förekommer och genderstudier finns som ämne vid ett universitet i Minsk.

I praktiken är dock kvinnans position inom t.ex. politik, förvaltning och näringsliv inte särskilt framträdande. Andelen kvinnliga ministrar är som nämnts låg, men i det nya parlamentet ingår nu 30 procent. De kvinnodominerade yrkena tenderar att vara lågavlönade. Kvinnor har i genomsnitt högre utbildningsnivå än män. Inom grundutbildningen är könsskillnaderna små. FN:s kommitté för avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor kritiserade i en rapport från januari 2000 den vitryska regeringens tendenser att stärka könsrollsstereotyper, såsom att överbetona kvinnans roll som mor och hennes betydelse för familjen. Kommittén uttryckte oro över det ökande våldet mot kvinnor och den ökande prostitutionen liksom över den fattigdom som många kvinnor lever i. Aborterna har blivit färre men är fortfarande vanliga i Vitryssland, trots att användningen av preventivmedel hela tiden ökar.

De patriarkala attityderna i samhället kan fortfarande sägas prägla synen på könsrollerna och frågan om jämställdhet är inte en av de främsta på den politiska dagordningen i Vitryssland. Landet var under sovjettiden isolerat från den feministiska diskussionen i Väst. Många ideologiskt medvetna ansåg feminismen vara en borgerlig ideologi som verkade splittrande på arbetarklassens kamp mot klassfienden och kapitalismen.

Under kommunisttiden arbetade nästan alla kvinnor samtidigt som de skötte hem och barn. Rätten till yrkesliv uppfattades ofta som en skyldighet att arbeta. De rättigheter som upplevs som angelägna av vitryska kvinnor är därför inte alltid desamma som i Väst. Den nyförvärvade rätten att själv få uppfostra sina barn väger ofta tyngre än krav på daghemsutbyggnad, och rätten till ett bekvämt liv upplevs som mer angeläget än rätten till arbete. Likaså kan frihet från statlig inblandning kännas viktigare än förbud mot exempelvis prostitution.

Antalet rapporterade våldtäkter brukar uppgå till runt 500 per år men man antar att den verkliga siffran är mycket högre, eftersom många tvekar inför att

anmäla dessa brott. Kvinnomisshandel är sällan föremål för offentlig diskussion och i vilken utsträckning sådan existerar är inte kartlagt. Lättare misshandel i hemmet kan straffas med böter eller 15 dagar i fängelse och det sägs att polisen inte tvekar att ta itu med dessa brott om de anmäls. Sexuella trakasserier rapporteras vara vanliga men det finns ingen särskild lag på detta område. Överhuvudtaget är tillgängligheten låg på statistik som berör kvinnors problem. Det är svårt att säga huruvida prostitutionen ökar i landet men uppgifter gör gällande att så är fallet, och att myndigheterna inte förefaller ta denna tendens på allvar.

Handel med kvinnor

Handel med kvinnor förekommer. Vitryssland är såväl ursprungsland som transitland för människohandel; kvinnor och flickor förs till Central- och Västeuropa där de tvingas prostituera sig eller utnyttjas sexuellt. Det är mycket svårt att uppskatta omfattningen av människohandeln, eftersom myndigheterna publicerar mycket litet statistik. I den mån någon statistik förekommer är Vitryssland ofta sammanslaget med Ryssland. Vitryska inrikesministeriet har uppgifter om att uppemot 400 kvinnor deporterats tillbaka till Vitryssland under de senaste tre åren efter att ha arbetat med prostitution utomlands. Handel med barn har uppdagats i enstaka fall.

Kvinnohandeln i de före detta Sovjetrepublikerna har ökat i omfattning. På grund av sin geografiska placering och den ekonomiska situationen i landet har Vitryssland blivit en viktig källa för den olagliga kvinnohandeln. Det har visat sig att dåliga ekonomiska omständigheter samt utestängningen av kvinnor från den vanliga och reglerade arbetsmarknaden, i kombination med brist på adekvat information om arbete i utlandet, är en viktig förklaring till kvinnohandel i ett land. Omfattningen av människohandeln i Vitryssland torde dock vara mindre än i exempelvis Ukraina och vissa centralasiatiska republiker.

Enligt landets enskilda organisationer har tusentals vitryska kvinnor fallit offer för trafficking. Detta styrks av uppgifter från Nederländerna, Litauen och Bosnien, där man kommit i kontakt med vitryska kvinnor som förts till eller genom dessa länder. När Vitryssland utgör transitland kommer kvinnorna som regel från Ryssland, Ukraina och Litauen och förs främst till Tyskland och Polen. Den viktigaste vägen torde vara den så kallade heroinvägen Ukraina - Vitryssland - Polen - Tyskland. Den används för handel med kvinnor från Ryssland, Ukraina och Moldavien men också från Afghanistan. Rekryteringen sker via annonser i tidningar och på internet om lukrativa arbeten eller erbjudanden om äktenskap. Det drabbar oftare kvinnor från landsbygden, vilka tenderar att vara mindre väl informerade om potentiella risker än vad stadsbefolkningen är.

Myndigheterna i Vitryssland har börjat ta människohandeln på allvar. Inrikesministeriet och Socialministeriet arbetar med frågan. Inom socialministeriet finns sedan 1995 ett centrum (Gender Information and Policy Center), vilket stöds av UNDP, och som nyligen börjat arbeta med problemet. Den vitryska polisen har en speciell grupp för narkotika- och sexuell brottslighet. Samarbetet mellan polis och enskilda organisationer är inte väl utbyggt, och kontakterna och erfarenhetsutbytet med västliga kollegor är dåliga. Den vitryska gränspolisen har en lång gräns att bevaka och är mycket dåligt utrustad.

I november 2001 antogs ett statligt program – Komplexa åtgärder mot människohandel och prostitution – som skall löpa mellan 2002 och 2007. I programmet deltar bland annat följande institutioner: justitie-, utrikes- och inrikesministeriet, KGB och Högsta domstolen. Vitryssland undertecknade i december 2000 FN-konventionen mot transnationell organiserad brottslighet och dess protokoll för att förebygga och beivra människohandel, särskilt i kvinnor och barn. Den är på väg att ratificeras. Som tidigare nämnt kan noteras en oroväckande tendens att myndigheterna i kampen mot människohandel vidtar åtgärder som begränsar vitryska medborgares - och framför allt studenters - rörelsefrihet.

I januari 2001 trädde en ny lag i kraft, artikel 181 i brottsbalken, vilken gör människohandel straffbart. Även anställning av personer för att utnyttja dem sexuellt eller på annat sätt är olagligt. Straffet är fängelse i 6 månader eller frihetsberövande i upp till 6 år. För grova brott kan fängelse i mellan 5 och 10 år utdömas. Om allvarlig skada förorsakas den som utsatts för människohandel eller om denne dör, kan straffet bli fängelse i upp till 15 år. De flesta kvinnor som utsatts för denna exploatering vågar dock inte ge sig till känna eller kontakta polisen. Detta kan bero på att vittnes- och brottsofferskyddet i Vitryssland är svagt samt att allmänhetens förtroende för rättssystemet, rent generellt, är svagt.

15. Barnets rättigheter

Det finns inga uppgifter om att några allvarliga brott mot barnets rättigheter skulle förekomma. Minimiåldern för anställning är 16 år men med förälders tillstånd får även 14-åriga barn ingå kontrakt om arbete. Pojkar och flickor behandlas lika och har samma tillgång till utbildning och hälsovård på alla nivåer. Stora resurser läggs ner på behandling av barn från det område som drabbades av Tjernobylnkatastrofen. Det har inte rapporterats vare sig om gatubarn eller om barnarbete. Vitryssland ratificerade FN:s barnkonvention 1990 och man har gjort en utvärdering av dess tillämpning. Denna har diskuterats av FN:s kommitté för barnets rättigheter, vilken senare presenterade ett antal rekommendationer.

Barnmisshandel och andra övergrepp mot barn förekommer. Aga är tillåten och praktiseras öppet. I statistiken uppges att 40 procent av alla pojkar och 31 procent av flickorna blir slagna i hemmet.

16. Olika befolkningsgruppers situation (etniska, religiösa minoriteter, urbefolkningar med flera)

Konstitutionen tillförsäkrar alla medborgare likhet inför lagen. Den tar dock inte specifikt upp etnicitet, kön eller religion. Vitryssar är den helt dominerande folkgruppen (78 procent). Stora grupper av vitryssar bor också i andra länder. Två miljoner bor i andra stater i före detta Sovjetunionen och i Polen och ungefär en miljon i västländer som Storbritannien, Tyskland, Frankrike, USA och Kanada. De tre största minoriteterna är ryssar (13 procent), polacker (4 procent) och ukrainare (3 procent). Det finns många ryska föreningar i landet. Polackerna lever främst i landets västra delar och har i stor utsträckning behållit sina traditioner och sin katolska religion. Som redan nämnts under avsnittet om yttrande- och mediafrihet har den polska minoritetens organisation utsatts för direkt inblandning från myndigheternas sida.

I början av 1900-talet var judarna den näst största etniska gruppen i landet och dominerade i flera städer. Förintelsen under andra världskriget samt en omfattande utvandring har gjort att judarna endast utgör under en procent av dagens vitryska befolkning. Efter de nazistiska utrotningskampanjerna samt utvandringen till Israel efter Sovjetunionens fall lever idag 50 000-90 000 judar i Vitryssland. Utslag av antisemitism förekommer hos befolkningen och bekämpas inte tillräckligt effektivt av myndigheterna. Det förekommer antisemitiska utspel från officiella vitryska företrädare och i statliga tidningar, och antisemitisk litteratur finns till försäljning i offentliga lokaler. Vandalisering av synagogor har ägt rum. Hundratusentals judar avrättades i Vitryssland under andra världskriget. Bland annat ligger vad som under kriget var en av de största avrättningsplatserna, Trostenets, en och en halv mil från Minsk. Platsen är relativt okänd och är markerad med ett enkelt minnesmärke. Flera judiska massgravar har, trots protester från judiska organisationer, grävts upp för att ge plats åt olika infrastrukturprojekt.

Uppskattningsvis 70 procent av befolkningen i Vitryssland är ortodoxt kristen medan knappt 20 procent bekänner sig till den romersk-katolska läran. I dessa procenttal döljer sig dock en stor andel passiva, sekulariserade grupper. Det finns också ett relativt stort antal aktiva evangelisk-lutherska församlingar, framför allt baptister och pingstvännen. Religionsfrihet råder enligt konstitutionen och Vitryssland saknar statskyrka. Likväl har religiösa samfund – förutom den ortodoxa kyrkan, vilken favoriseras av presidenten – rapporterat vissa svårigheter. Detta gäller bl.a. enskilda katolska präster, även om den katolska kyrkan som sådan inte har några begränsningar för sin verksamhet, och inte minst evangeliska samfund från Väst, som försökt etablera sig i

Vitryssland. För att kunna hyra eller köpa lokaler krävs registrering, vilket inte alltid ges. Detta gäller i synnerhet mindre traditionella religioner och de som anses vara sekter, till vilka de österländska religionerna hör. Vissa evangelisk-lutherska församlingar – exempelvis pingstkyrkan – har haft problem vid registrering. Religiösa frågor behandlas i ministerrådets kommitté för religions- och nationalitetsfrågor, inrättad via presidentdekret år 2001.

Under hösten 2002 antog det vitryska parlamentet en ny religionslag. Lagen identifierar, vid sidan av den ryska ortodoxin, fyra religioner av historisk betydelse för Vitryssland, nämligen romersk katolicism, ortodox judendom, sunniislam och den evangelisk-lutherska kyrkan. Den ortodoxa kyrkans "avgörande roll" för det vitryska folkets andliga, historiska och kulturella utveckling framhävs, något som ger ortodoxin en särställning. Lagen försvårar för nya kyrkor som vill registrera sig samt möjliggör kontroll av religiösa organisationer och i viss mån censur av religiös litteratur. Utländska medborgare har inte rätt att leda religiösa organisationer, och staten kan neka ett samfund att inrätta de nödvändiga institutionerna för att utbilda sitt eget prästerskap. Lagen stipulerar vidare ett komplicerat registreringsförfarande för religiösa samfund. Även med tillstånd har vissa samfund, såsom exempelvis uniater och olika protestantiska grupper, stora svårigheter att få hyra, köpa eller bygga gudstjänstlokaler.

Vad beträffar särskilda restriktioner på trosområdet kan nämnas att företrädare för utländska religiösa samfund behöver särskilt tillstånd från kommittén för nationalitets- och religionsfrågor för att få besöka Vitryssland. Kommitténs beslut kan inte överklagas. Religionslagen har kritiserats hårt av flera religiösa samfund – även i Sverige – för att den försvårar deras arbete i Vitryssland, och EU har upprepade gånger uppmanat parlamentet respektive presidenten att inte anta lagen.

Den vitryska ortodoxa kyrkans gynnade ställning stärktes ytterligare av ett s.k. konkordat som metropoliten slöt med regeringen i juni 2003. I konkordatet konstaterades att den ortodoxa kyrkan står i ett särskilt förhållande till staten och att samarbete mellan kyrkan och staten på bland annat utbildningsområdet bör främjas. En rad ministerier och offentliga organ med vilka kyrkan avses samarbeta med nämndes vidare i avtalet.

Den muslimska minoriteten i Vitryssland är relativt liten och består framförallt av en grupp etniska tatarer med rötter i landet sedan 1000-talet. Muslimerna tycks inte utsättas för fördomsfullt beteende från majoritetsbefolkningens sida.

Vitryssland hade under en period i början av 1990-talet det vitryska språket som ensamt statsspråk, vilket ledde till en viss renässans för språket, som under sovjettiden hade låg status och relativt få användningsområden. Efter en

folkomröstning initierad av president Lukasjenka gavs i mitten av 1990-talet det ryska språket också status som statsspråk vid sidan av vitryska. Det vitryska språket har därefter återigen börjat marginaliseras, och den numera avlidne vitryske författaren Vasil Bykov hävdade att vitryska medvetet utsattes för ett språkmord – linguicide. Det finns idag ytterst få skolor där all undervisning sker på vitryska, de skolor som öppnades i början av 1990-talet har huvudsakligen övergått till ryska som huvudspråk. Det är tydligt att den nuvarande presidenten trots sin vitryska härkomst föredrar att tala ryska, och i avsaknad av en statlig politik för att främja användningen av vitryska finns en tendens hos vitryssarna att i vardagslag välja att använda det ryska språket. Under sin historia har det vitryska språkets användning ofta motarbetats och sällan tillåtit slå rot, och under olika perioder har ryskan och polskan alltid varit dominerande. Användningen av det vitryska språket har idag mer och mer fått en politisk laddning och kommit att associeras med tillhörighet till den politiska oppositionen.

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning

År 1994 blev homosexualitet lagligt i Vitryssland. Trots detta är HBT-personer, det vill säga homosexuella, bisexuella och transpersoner, inte särskilt synliga i Vitryssland, och många väljer att inte tala öppet om sin sexuella läggning. Bland unga människor i Minsk är attityden förhållandevis öppen gentemot HBT-personer – om än oftare neutral än positiv. Landsbygdsbefolkningen samt medelålders och äldre människor har ofta en mer konservativ inställning. Homosexualitet accepteras inte av de religiösa samfundet.

Diskriminering av och våld mot homosexuella rapporteras med jämna mellanrum, och det händer att polisen i sådana sammanhang förblir passiv. Trots att det inte alltid hjälper att anmäla fall av diskriminering, menar HBT-föreningarna att lagen upprätthålls i viss utsträckning. Man bestrider myndigheternas beslut, ibland med positivt resultat.

Myndighetspersoner, däribland landets president, uttrycker sig ibland nedlåtande om homosexuella. I en kommentar till det inreseförbud som EU och USA beslutat om för ett antal högre vitryska tjänstemän sade president Lukasjenko den 28 september 2004 att "EU och USA sprider droger, prostitution och homosexualitet i landet". Den sovjetiska inställningen att homosexualitet är inlärt och "smittsamt" snarare än medfött är i hög grad närvarande både hos makthavare och hos folk i gemen. Enligt Vitrysslands chefssexolog, Dimitrij Kapustin, är homosexualitet botbart. I statliga kampanjer mot hiv visas ofta homosexuella relationer som avskräckande exempel. Homosexualitet är något av ett skällsord. Av denna anledning vill inte oppositionspartier och vissa organisationer öppet stödja homosexuella.

Den vitryska konstitutionen förbjuder diskriminering, men sexuell orientering inkluderas inte av lagens skydd mot nedsättande behandling. Homosexualitet och transsexualitet räknas vid sidan av pedofili upp på vitryska hälsoministeriets och vitryska försvarsministeriets lista över sjukdomar och klassificeras som en lättare personlighetsstörning. På grund av detta får inte homosexuella tjänstgöra i den vitryska armén under fredstid - i krigstid får de dock inkallas till vissa befattningar. Äktenskap är inte tillåtet för homosexuella, och det finns inte någon partnerskapslag i Vitryssland.

HBT-personers föreningar möter samma problem som många andra enskilda organisationer i Vitryssland: svårigheter att bli registrerade, finansiella problem, krav på lokal samt onödigt krångliga regler. Föreningar för HBT-personer finns huvudsakligen i Minsk, men mindre initiativgrupper finns i några av regionhuvudstäderna. I Minsk verkar Belarusskaja Liga Ljambda (BLL) som vänder sig till alla HBT-personer, men där mestadels män är medlemmar, och Jana som vänder sig till lesbiska kvinnor. Organisationen Vstretja arbetar uteslutande med hälsovårdsfrågor. Det finns två gayklubbar i Minsk som drivs i privat regi. Dessutom arrangerar ovan nämnda föreningar fester och festivaler för sina medlemmar. Dessa har upprepade gånger ställts in – myndigheterna misstänks ligga bakom i vissa fall.

Enligt UNHCR:s rekommendationer är homosexualitet inte tillräckligt som grund för att en vitrysk medborgare skall erhålla flyktingstatus.

18. Flyktingars rättigheter

Vitryssland är i första hand transitland för flyktingar på väg västerut, ofta i illegala transporter från tredje världen via Ryssland. Antalet registrerade flyktingar i landet uppgick enligt UNHCR till 719 vid slutet av år 2003. Vid samma tid befann sig 3 500 asylsökande samt flyktingar i behov av skydd i Vitryssland. Sedan 1992 har uppemot 16 000 personer sökt asyl i Vitryssland. Antalet utläningar som vistas i landet utan tillåtelse uppskattas av myndigheterna till omkring 100 000. Varje år stoppar gränstrupperna tusentals personer som olagligt försöker ta sig över gränsen. Av dessa är många flyktingar från Asien och Afrika, de flesta från Afghanistan, Vietnam, Indien och Bangladesh. Av registrerade flyktingar kommer huvudparten från Afghanistan. Tjetjenska flyktingar har minskat kraftigt i antal.

De ekonomiska problemen i landet hämmar den nationella anpassningen till flyktingkonventionen samt myndigheternas arbete med migrationsfrågor rent allmänt. Den politiska situationen har isolerat Vitryssland även på migrationsområdet, exempelvis vad gäller bistånd och kunskapsöverföring. Presidentdekret nummer 8 från år 2001 och ukas 460 från år 2004 försvårar dessutom för hjälporganisationer genom att allt humanitärt och tekniskt bistånd måste redovisas för myndigheterna i förväg. Vitrysslands gräns mot

Ryssland är öppen. Det förekommer inga passkontroller på tågen mellan Moskva och Minsk, vilket gör det svårt att kontrollera den illegala migrationen från öst till väst. Vitryssland saknar avtal med angränsande länder om vad som skall anses vara ett säkert första asylland, liksom om regler för återtagande. Man anser att Ryssland är ett säkert land för flyktingar att sändas tillbaka till, vilket UNHCR och många andra länder inte gör. För att få uppehållstillstånd i Vitryssland krävs en registrering på en adress. Denna så kallade "propiska" ger även rätt till sociala förmåner. Det har ofta visat sig problematiskt för flyktingar att erhålla en propiska. De flesta flyktingar koncentreras till huvudstaden, vilket bekymrar myndigheterna i Minsk.

En viktig steg på flyktingområdet togs år 2001, då Vitryssland tillträdde 1951 års flyktingkonvention och 1967 års protokoll. Man började också, i samarbete med UNHCR, komplettera den existerande lagstiftningen för att harmonisera den med konventionens innehåll. I detta syfte bildades en särskild arbetsgrupp. I december 2001 lades en ny flyktinglag fram, och den behandlas för närvarande i parlamentet. En ny medborgarskapslag har utarbetats. Regeringen samarbetar med UNHCR och andra humanitära organisationer för att stödja flyktingar.

Emigration

Som en följd av den politiska och ekonomiska situationen i landet överväger många unga och välutbildade vitryssar att lämna sitt hemland för att söka sig en bättre framtid utomlands. Statistiken på området är dålig, men många menar att tusentals vitryssar redan har emigrerat under de senaste åren. Även officiella siffror talar om en ökande utvandring.

Dagens Vitryssland är delat i två samhällen: dels de unga, de välutbildade och stadsbefolkningen, dels de gamla, de utbildade och folk på landsbygden. De som lämnar landet tillhör som regel den första gruppen. Många är IT-specialister och har examina från något av de två tekniska universiteten i Minsk. Möjligen kommer en del av dem att återvända hem om förhållandena i Vitryssland förbättras. De skulle då med sina nyförvärvade kunskaper kunna bidra positivt till samhällsutvecklingen.

19. Funktionshindrades situation

Även om de handikappade inte formellt utsätts för diskriminering, har de i allmänhet sämre möjligheter till arbete och utbildning. De är en relativt bortglömd grupp i samhället. De flesta byggnader och allmänna kommunikationsmedel är inte tillgängliga för rullstolsburna, trots att en lag från 1992 gör detta obligatoriskt. Frågan är inte prioriterad i Vitryssland, och det svåra ekonomiska läget i landet försvårar för de lokala myndigheterna att avsätta medel för att verkställa lagen. Vissa minimala statliga bidrag finns tillgängliga för handikappade. Utbildningsnivån bland handikappade är låg.

ÖVRIGT

20. Oberoende organisationer för mänskliga rättigheter

Många inhemska organisationer som verkar för de mänskliga rättigheterna, såsom den lokala Helsingforskommittén, är aktiva i Vitryssland men känner sig ofta motarbetade av myndigheterna – de utsätts för telefonavlyssning, får ofta påhälsning av skattemyndigheterna och nekats ibland registrering. Samtalstonen mellan oberoende organisationer för mänskliga rättigheter och myndighetsföreträdare är mycket från. Några större internationella enskilda organisationer är inte verksamma i Vitryssland sedan Open Society Fund kastades ut ur landet. Företrädare för internationella organisationer tillåts resa in i landet. Vitryska Helsingforskommittén har under hösten 2005 återigen utsatts för press, efter att tidigare vunnit en juridisk tvist mot skattemyndigheterna.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på området mänskliga rättigheter

FN och OSSE har kontor i Minsk, vilka delvis ägnar sig åt frågor som rör mänskliga rättigheter, inte minst stöd till enskilda organisationer. Sverige stöder såväl UNDP- som OSSE-kontoret. OSSE har haft rådgivning till såväl myndigheter som enskilda i olika rättsfrågor. Man har också följt rättegångar och givit juridiskt stöd till rättsfall på de mänskliga rättigheternas område. OSSE har också haft ett särskilt program för stöd till fångelser och till fångar. Myndigheterna var dock inte entusiastiska över samarbetet, som man menade i alltför hög grad var inriktat på stöd till oppositionen. Under 2002 decimerades successivt OSSE:s rådgivningsgrupp genom att dess medlemmar inte fick förnyade viseringar, och gruppen tvingades i oktober 2002 i princip upphöra med sin verksamhet. Från januari 2003 verkar OSSE i Vitryssland med ett förändrat mandat. Hösten 2005 tillträdde den svenske diplomaten Åke Peterson som ny chef för OSSE:s kontor i Minsk. EU:s stöd minskades efter 1997 men visst bistånd fortsätter, huvudsakligen projekt som direkt eller indirekt stödjer demokratiseringsprocessen. Inom ramen för EU:s stödprogram Tacis finns utrymme för insatser på området mänskliga rättigheter. UNHCR är verksamt i Vitryssland till stöd för asylsökande flyktingar. I samband med parlamentsvalet 2004 genomförde OSSE/ODIHR sin första fullständiga valobservatörsmission i Vitryssland (se ovan).

I enlighet med EU:s riktlinjer har Sveriges utvecklingssamarbete sedan 1997 inriktat sig på stöd till demokratiseringsprocessen, samt humanitära och regionala projekt. En viktig aspekt av utvecklingssamarbetet är strävan att underlätta internationella kontakter för vitryska representanter för det civila samhället, inte minst kontakterna med Sverige. Under 2004 uppgick utbetalningarna av svenskt stöd till projekt i Vitryssland till cirka 40 miljoner

SEK. Stödet är fördelat på sex områden, däribland fördjupande av demokratin, samarbete mellan det civila samhällets organisationer, inklusive kontakter mellan politiska partier i Sverige och Vitryssland, samt journalistutbildning vid Institutet för fortbildning av journalister (FOJO) i Kalmar. Inom området social trygghet ges bland annat stöd till projekt för att motarbeta människohandel, främja inhemska adoptioner samt bekämpa hiv/aids. Det förekommer också projekt inom områdena lokalt självstyre och små/medelstora företag, vilka kan anses främja en demokratisering av Vitryssland på längre sikt.